

Försvarsutskottets betänkande

1984/85:2

om försvarsmaktens vitsordssystem

I motion 1983/84:769 av Eric Hägelmark m. fl. (fp) yrkas

1. att riksdagen uttalar sig för att försvarsmaktens vitsordssystem avskaffas i nuvarande form,
2. att riksdagen uttalar sig för att tjänster inom försvarsmakten tillsätts efter ansökningsförfarande,
3. att riksdagen uttalar sig för att vitsord eller motsvarande inom försvarsmakten utdelas när den enskilde så begär.

Försvarets rationaliseringsinstitut, Officerarnas riksförbund och Svenska officersförbundet har yttrat sig över motionen.

Bakgrund

Försvarsmaktens vitsordssystem är i sina huvuddrag grundat på resultatet av en utredning om befodringsförfarandet (SOU 1974:46). Föreskrifter för verksamheten har utfärdats av regeringen senast i en förordning den 30 juni 1983 om försvarsmaktens personal (FFS 1983:50). Vidare har överbefälhavaren med stöd av nämnda förordning den 20 september 1983 meddelat föreskrifter om vitsord inom försvarsmakten (FFS 1983:59). Bestämmelserna är anpassade till den nya befälsordningen (prop. 1977/78:24, FöU 10, rskr 179).

Vitsord skall tilldelas den som har fyllt 36 år eller dessförinnan med godkända betyg har genomgått militärhögskolans allmänna kurs eller motsvarande utbildning. Vitsorden skall innefatta dels en värdering av vederbörandes sätt att fullgöra uppgifterna i den befattning som han eller hon innehar (tjänstgöringsvitsord), dels en bedömning av officerens lämplighet för mera kvalificerade uppgifter (befodringsomdöme). Man skiljer på å ena sidan fullständigt vitsord, som är avsett för fall där det föreligger behov av en mera ingående belysning av den bedömde, och å andra sidan begränsat vitsord, som är anpassat efter fall då det räcker med en mera summarisk bedömning (vid en bedömningsperiod som inte överstiger sex månader). Vitsorden sätts med hjälp av vissa bedömningsfaktorer. Vid fullständigt vitsord används faktorerna kunnighet, arbetskapacitet, intellektuell rörlighet, omdömesförmåga, psykisk stabilitet, samarbets- och kontaktförmåga, fysisk kondition, ledarskap och tjänstduglighet i innehavd befattning. Vid sättande av begränsade vitsord används endast faktorerna psykisk stabilitet, fysisk kondition, ledarskap och tjänstduglighet i innehavd befattning. Vitsord avges i princip årligen av de militära chefer som försvarsgrenscheferna bestämmer.

Riksdagen har tidigare i olika sammanhang behandlat motionsyrkanden om att nuvarande vitsordssystem avskaffas och ansökningsförfarande införs vid tillsättande av militära tjänster.

I motion 1979/80:817 (fp) yrkades att riksdagen hos regeringen skulle begära en översyn av vitsordssystemet, särskilt för att minska antalet vitsord för äldre personal. Motionärerna ansåg att införandet av den nya befälsordningen gav ett lämpligt tillfälle för en sådan ändring. Utskottet (FöU 1979/80:13 s. 29–30) delade motionärernas uppfattning att det militära vitsordssystemet behövde ses över i det syfte som motionen angav. Enligt vad utskottet hade inhämtat övervägdes också ändringar av systemet i angiven riktning i samband med införandet av den nya befälsordningen. Någon översyn därutöver ansåg utskottet inte behövdes och föreslog att motionen skulle avslås, ett förslag som också senare följdes av riksdagen.

I motion 1981/82:1256 (fp) yrkades att riksdagen skulle uttala sig för att ansökningsförfarande skall vara huvudregel vid tillsättande av militära tjänster. Vitsord borde utdelas endast när den enskilde begär det. Utskottet (FöU 1982/83:2) framhöll att systemet för bedömning av yrkesofficerare bör vara anpassat till den nya befälsordningen. Även tillsättningsförfarandet borde, ansåg utskottet, granskas när man gör en sådan anpassning. Utskottet konstaterade vidare att det nuvarande vitsordssystemet hade utsatts för kritik. Systemet hade – framhöll utskottet – uppenbarligen inte alla berördas förtroende. Frågan om vitsord för äldre personal behövde enligt utskottet uppmärksammas särskilt. Utskottet förutsatte att den framförda kritiken skulle beaktas i ett pågående arbete med ändringar av bl. a. befodringsbestämmelser och ansåg att riksdagen i avvaktan på resultatet av detta inte borde göra något uttalande av det slag som motionärerna föreslagit. Riksdagen följde utskottet och avslog motionen.

I motion 1983/84:2752 (fp) hävdades att förändringar i vitsordssystemet borde ses som ett led i en övergripande personalpolitik för försvaret. Motionen avslogs i denna del (FöU 1983/84:20 s. 26 och 28). Utskottet anförde att vitsordssystemet avsågs behandlas i ett betänkande hösten 1984 med anledning av motion 1983/84:769.

Motionen

Motionärerna anser att någon förändring av vitsordssystemet till det bättre inte har skett genom de nya bestämmelser i ämnet som har utfärdats. Olusten och irritationen över systemet finns enligt motionärerna kvar och har t. o. m. ökat, främst inom arméns förband. Äldre anställda känner, hävdar motionärerna, särskild olust inför vitsorden, som ofta sätts av chefer med lägre ålder och mindre erfarenhet än de har som åsätts vitsord. Motionärerna anför flera skäl för att avskaffa vitsorden. Bl. a. anser de att en byråkratisk apparat av ansenlig omfattning följer av gällande ordning och talar för ett avskaffande. De anser att försvarets rationaliseringsinstitut bör utreda tidsåtgång och

kostnad för verksamheten. I motionen upprepas också kravet på övergång till ansökningsförfarande vid tillsättning av militära tjänster. Den enskilde bör därvid, anser motionärerna, få åberopa kvalifikationer för både freds- och krigsorganisationen. Med en sådan ordning behövs enligt motionärerna inte det nuvarande vitsordssystemet. Vitsord i den form som kan motiveras för framtiden bör, anser de, vara frivilliga och sättas på dem som begär sådana, främst inför att vederbörande söker ny tjänst.

Remissyttrandena

Försvarets rationaliseringsinstitut (FRI) anför att såvitt institutet känner till har nuvarande vitsordssystem i allt väsentligt visat sig fungera väl. Det tillgodoser, anser institutet, de krav man bör ställa för att få ett fungerande befordringssystem. Detta innebär inte att nuvarande system inte bör eller kan förbättras eller förändras. Så skedde, framhåller FRI, t. ex. i samband med övergången 1983 till ny befälsordning. Enligt FRI:s uppfattning bör förenklingar och mer tids- och arbetsbesparande rutiner ständigt eftersträvas. Det är också, framhåller institutet, nödvändigt att kontinuerligt genomföra fortbildning av vitsordsgivande chefer.

Institutet förklarar sig i och för sig kunna åta sig det av motionärerna föreslagna uppdraget att beräkna tidsåtgång och kostnader för att sätta vitsord vid ett förband.

Officerarnas riksförbund (ORF) tillstyrker motionen och anför att förbundet vid tillkomsten av de nuvarande bestämmelserna om vitsord (FFS 1983:59) förde fram synpunkter som på vissa punkter sammanfaller med motionärernas. ORF konstaterade i det sammanhanget också att tillämpningen av vitsordsbestämmelserna inte varit tillfredsställande bland försvarsmaktens myndigheter och ansåg att en genomgripande översyn av vitsordssystemet måste genomföras, helt i enlighet med motionärernas krav. Överbefälhavaren har, uttalar ORF nu, påbörjat ett översynsarbete beträffande gällande vitsordssystem.

ORF stöder motionärernas uppfattning att militära tjänster primärt bör tillsättas efter ansökningsförfarande. De reella kvalifikationer som redovisas i samband med ansökan bör vara avgörande för vem som skall få den lediga tjänsten.

Svenska officersförbundet (SOF) anför att den här behandlade motionens innehåll i stort överensstämmer med vad som anfördes i motion 1981/82:1256. SOF erinrar om att förbundet i det sammanhanget framförde uppfattningen att förbättringar i första hand borde ske i det gällande systemets regler och tillämpning. Lämpligheten av att tillsätta tjänster för yrkesofficerare efter ansökan och med en annan individvärdering än gällande vitsordssystem som grund borde dock undersökas.

Även SOF pekar på att överbefälhavaren i nära kontakt med de berörda personalorganisationerna har påbörjat en översyn som syftar till begränsning

och förenkling av vitsordssystemet. Översynen kan, framhåller SOF, resultera i att nuvarande vitsordssystem mjukas upp bl. a. genom att alla officerare inte värderas varje år.

Utskottet

Försvarsmaktens yrkesofficerare har avgörande betydelse för det militära försvarets verksamhet både i fredstid och i krig. Åt dem är anförtrott bl. a. att utbilda och leda landets värnpliktiga under militärtjänstgöring. På yrkesofficerarnas förmåga som chefer, fackmän och utbildare beror till stor del hur vårt värnpliktsförsvar klarar sina svåra uppgifter (jfr FöU 1973:23 och FöU 1977/78:10).

Mot denna bakgrund måste statsmakterna ställa höga krav på yrkesofficerarna. Deras förmåga bör kunna bedömas. Ett system med omdömen är bl. a. till väsentligt stöd för ett ändamålsenligt och rättvist urvals- och befordringsförfarande.

Nu liksom tidigare vill utskottet framhålla att omdömen om personal måste ges på grunder och i former som har de bedömdas förtroende. Med denna utgångspunkt är det naturligt att förorda att vitsordsbestämmelserna och deras tillämpning ses över tid efter annan liksom att sådana översyner skall ske i nära samverkan med berörda personalorganisationer.

Som framgår av redogörelsen i det föregående har regeringen och överbefälhavaren nyligen utfärdat nya bestämmelser för vitsordssystemet. Regeringens förordning om försvarsmaktens personal (FFS 1983:50) innehåller de övergripande bestämmelserna för verksamheten. Där föreskrivs bl. a. att den som har fyllt 55 år inte skall tilldelas vitsord om han anmäler att han inte önskar detta. Bestämmelsen ligger i linje med utskottets tidigare uttalande att frågan om vitsord för äldre personal behövde uppmärksammas särskilt (FöU 1982/83:2 s. 2). De föreskrifter (FFS 1983:59) som överbefälhavaren har utfärdat med stöd av regeringens förordning innehåller detaljbestämmelser om systemets tillämpning. Där anges bl. a. att den yrkesofficer som efter fyllda 55 år har begärt att inte bli tilldelad vitsord inte skall tas upp till bedömning i befordringsberedning eller förberedande beredning.

Motionen och yttrandena över den visar att det alltjämt finns viss kritik mot rådande system. Samtidigt framgår det av remissvaren och av vad utskottet i övrigt har inhämtat att man f. n. inom försvarsstaben undersöker vilka förenklingar som är möjliga att genomföra genom nya tillämpningsföreskrifter av överbefälhavaren. Detta arbete uppges ske i nära kontakt med berörda personalorganisationer. Vidare har man inom försvarsdepartementet påbörjat ett arbete med att utforma en övergripande personalpolitik. En särskild utredare har fått i uppdrag att se över bl. a. den personaladministrativa verksamheten inom försvaret (PEU 84). Inom PEU 84 har frågan om ansökningsförfarande vid tillsättande av militära tjänster sin naturliga plats. Det pågår alltså ett utredningsarbete som berör vitsordssystemet. Utskottet

förutsätter att PEU 84 prövar det faktiska behovet av ett vitsordssystem.

Utskottet vill slutligen understryka att det ställs stora krav på de chefer som har den ansvarsfulla uppgiften att ge vitsord om underställd personal. En del av den kritik som har framförts gäller tillämpningen av givna föreskrifter. Förbättringar härvidlag torde i väsentlig grad kunna bidra till att öka de bedömdas förtroende för systemet. Det är mot den bakgrunden angeläget att öka chefernas förmåga att ge vitsord på ett riktigt och förtroendeingivande sätt. Utskottet ser därför med tillfredsställelse att man gör särskilda utbildningsinsatser på området, bl. a. genom kursverksamhet vid Gällöfsta kurscentrum.

Med hänvisning till det anförda hemställer utskottet
att riksdagen avslår motion 1983/84:769.

Stockholm den 13 november 1984

På försvarsutskottets vägnar
OLLE GÖRANSSON

Närvarande: Olle Göransson (s), Gunnar Björk i Gävle (c), Åke Gustavsson (s), Göthe Knutson (m), Olle Aulin (m), Ulla Ekelund (c), Mats Olsson (s), Anita Bråkenhielm (m), Eric Hägelmark (fp), Inge Carlsson (s), Iréne Vestlund (s), Erik Olsson (m), Sverre Palm (s), Marita Bengtsson (s) och Kenth Högström (s).

Reservation

Göthe Knutson, Olle Aulin, Anita Bråkenhielm och Erik Olsson (alla m) anser att den del av utskottets anförande som på s. 4 börjar "Motionen och" och på s. 5 slutar "ett vitsordssystem" bort ha följande lydelse:

Mot bakgrund av vad som i det föregående har anförts om behovet att kunna bedöma yrkesofficerarnas förmåga anser utskottet det vara nödvändigt att det finns någon form av vitsord för dem. Motionen och yttrandena över den ger vid handen att det alljämt finns viss kritik mot rådande system. Av remissvaren och av vad utskottet i övrigt har inhämtat framgår att man f. n. inom försvarsstaben undersöker vilka förenklingar som är möjliga att genomföra genom nya tillämpningsföreskrifter av överbefälhavaren. Detta arbete uppges ske i nära kontakt med berörda personalorganisationer. Vidare har man inom försvarsdepartementet påbörjat ett arbete med att utforma en övergripande personalpolitik. En särskild utredare har fått i uppdrag att se över bl. a. den personaladministrativa verksamheten inom försvaret (jfr prop. 1983/84:112 s. 22-26). Det pågår alltså utredningsarbeten som berör eller kan komma att beröra vitsordssystemet. Utskottet räknar med att synpunkter och kritik av det slag som förs fram i motionen kommer

att tas under övervägande i de sammanhangen. Om så inte sker kan en särskild översyn av vitsordssystemet bli nödvändig.